

مولفه های اساسی تربیت در کلام رهبری

مریم اعرابی^۱

چکیده

تربیت انسان از دیر باز مورد توجه مکاتب فکری، اندیشمندان و افراد دغدغه مند قرار داشته و مولفه-هایی برای تربیت ارائه داده اند، اما مولفه های ارائه شده قابل تحقق نبوده و ملاکی برای سنجش نداشتند؛ این در حالی است که در دین مبین اسلام به عنوان راهنمای انسان برای نیل به سعادت، مولفه هایی بیان گردیده است و رهبر معظم انقلاب به عنوان فردی اندیشمند و صاحب نظر در مسائل تربیتی با الهام از تعالیم اسلامی مولفه هایی در سخنان خود ذکر نموده اند. از این رو بیان مولفه های تربیتی که منشأ وحیانی داشته و به دور از خیال و قابل تحقق باشد ضروری به نظر می رسد از این رو ضرورت ایجاب کرده است تا با جمع آوری کتابخانه ای اطلاعات و پردازش توصیفی تحلیلی آن به منظور شناخت و تبیین مولفه های تربیت پیش و پس از تولد به سوال اصلی تحقیق ؛ مولفه های اساسی تربیت در کلام رهبری چیست؟ پرداخته شود، و در پژوهش مولفه های تربیت پیش از تولد در کلام رهبری همچون انتخاب همسر شایسته، لقمه حلال و انتخاب نام نیکو برای فرزند و مؤلفه های تربیت در کلام رهبری پس از تولد از جمله آموزش معارف الهی به فرزندان، پرورش روحیه عبادت، مراقبت و کنترل فرزند مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه: تربیت، مولفه های تربیت، کلام رهبری

مقدمه

بدون شک یکی از مباحث بسیار مهم که در سعادت و شقاوت دنیوی و اخروی افراد نقش مهمی دارد مسئله تربیت است. تربیت به معنای رشد و پرورش دادن می‌باشد و زمانی که این رشد و پرورش با روش‌های درست و براساس نظرات اندیشمندان اسلامی صورت گیرد می‌تواند تاثیرات بسزایی را بر فرزندان بر جای گذارد. اما امروزه خانواده‌ها به علت در اختیار نداشتن و آشنا نبودن به مولفه‌های تربیت صحیح و همچنین تحت نفوذ فرهنگ‌های مبتذل و غیر دینی، از تربیت صحیح فرزندان خود فاصله گرفته و به پیروی از مکاتب غیر الهی و انسان محور روی آورده‌اند، تا جایی که حتی در خانواده‌های مذهبی، والدین با الگو برداری از سبک تربیت غرب، تنها به رفع نیازهای جسمانی کودکان پرداخته و از پرورش روحی آنان بازمانده‌اند. آثار این نگرش را می‌توان در کنش و رفتار کودکان در محیط‌های مختلف جامعه مشاهده کرد. رهبر معظم انقلاب با آگاهی از این معضل، مولفه‌هایی برای امر تربیت با الهام از تعالیم اسلامی برشمرده‌اند و در سخنان خود به مناسبت‌های گوناگون به این مسئله اشاره داشته‌اند. ابا توجه به آنکه مولفه‌های تربیت از منظر رهبری که می‌تواند چراغ راه والدین باشد تاکنون به صورت جامع مورد پژوهش قرار نگرفته است پرداختن به موضوع لازم و ضروری است؛ اگر چه آثار مشابهی در این زمینه وجود دارد که از جمله:

عباس بهرام پور و همکارانش مقاله‌ای با عنوان «نظریه تربیتی تمدن ساز اسلامی با تاکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری» نوشته‌اند. در این مقاله تنها به بیان نظریات اندیشمندان درباره تربیت پرداخته و اشارات جزئی به کلام رهبری داشته‌اند. این در حالی است که درمقاله حاضر، مولفه‌های تربیت را تنها در کلام رهبر مورد بررسی قرار داده است و نظرات سایر اندیشمندان ملاک نبوده.

هادی ابراهیمی کیانی و فاطمه عامریان مقاله‌ای با عنوان «چالش‌ها و موانع تربیت دینی نسل چهارم انقلاب در گام دوم و راهکارهای رسانه‌ای رویارویی با آنها با تأکید بر بیانات رهبری» تالیف نموده‌اند که در نشریه خانواده و پژوهش در سال ۱۳۹۹ به چاپ رسیده است. در این مقاله همانطور که از عنوانش هویداست به بررسی موانع تربیتی پرداخته شده است در حالی که در مقاله حاضر به مولفه‌های تربیت پرداخته شده است.

اند. در این مقاله نیز تنها مولفه‌هایی که برای امر سیاست مد نظر است مورد کنکاش قرار گرفته است و به مولفه‌های تربیت پرداخته نشده که وجه تمایز با مقاله حاضر است

همانطور که ملاحظه شد در هیچ یک از آثار فوق و سایر آثار موجود به مولفه‌های تربیت در کلام رهبری در دوره پیش و پس از تولد به نحو جامع پرداخته نشده است از این رو پرداختن به مولفه‌های تربیت از منظر رهبر ضروری است و پژوهش حاضر اثری متمایز است که با جمع‌آوری کتابخانه‌ای اطلاعات و پردازش توصیفی تحلیل آن، پس از بیان مولفه‌های تربیت پیش و پس از تولد، به سوال اصلی پژوهش مولفه‌های اساسی تربیت در کلام رهبری چیست پاسخ داده است.

(الف) مفهوم شناسی

در ابتدا بهتر است برای فهم بیشتر موضوع، به تعریف واژگان کلیدی پژوهش پرداخته شود:

(۱) مولفه

تعریف لغوی و اصطلاحی مولفه به شرح زیر است :

تعریف لغوی مولفه

مولفه در لغت به معنای ارزیابی، سنجش، ارزشیابی و اندازه‌گیری است ^۱

تعریف اصطلاحی مولفه

مولفه در اصطلاح به معنای معیاری برای سنجش و تعیین و نشان دادن خصوصیات یک شی می باشد و در واقع مقصود از مولفه معیاری برای تعریف است البته باید گفت که معنای مولفه در علوم گوناگون متفاوت است و مولفه برای مقایسه دو جامعه آماری با یکدیگر و سنجش دو صفت برای شی خاص به کار می رود ^۲

مولفه در حقیقت معیاری برای سنجش و ارزیابی دانشگاه، سازمان ها، کشور ها، جوامع و ملت ها و برای تعیین شرایط و حساسیت ها و مقایسه نکات اختلاف به کار می رود ^۳

در این پژوهش مولفه‌های تربیت مورد بررسی قرار می‌گیرد .

(۲) تربیت

تربیت در لغت به معنای پرورش دادن و رشد دادن است و از باب تفعیل می باشد و در لغت نامه های عربی از سه ریشه مشتق شده باشد: ۱-ربو یا ربی: به معنی رشد و نمو. ۴-ربا: به معنی اشراف

داشتن، محافظت، مراقبت.^۳-رب: به معنی اصلاح، سرپرستی، مربی، مدبر.^۲ تربیت در لغت های فارسی به معنای پروردن، مأخوذ از تربیه به معنی پروراندن، با ادب، با دانش، تهذیب کسی می باشد. برخی دیگر فرموده اند: به معنی پرورش دادن، ادب و اخلاق به کسی دادن.^۴

تربیت در اصطلاح

در مورد تعریف اصطلاحی تربیت باید گفت تربیت: پرورش در جهت رشد و کمال. تربیت انسان: بعثت پیامبران، نزول کتابهای آسمانی و تشریع شرایع و تکالیف، همه در راستای تربیت انسان و هدایت او به صراط مستقیم عبودیت و نیل به هدف والای خلقت است؛ یعنی معرفت خداوند متعال و تخلّق به فضائل انسانی و دوری جستن از رذائل و خوی حیوانی است؛ چنان که آیات و روایات متعددی بر این حقیقت تأکید دارند^۵ و اصولاً فلسفه تشکیل حکومت دینی و نصب کارگزاران شایسته و صالح در رأس امور، تشریع فرائضی همچون امر به معروف و نهی از منکر و اهتمام دین به تعلیم و تعلّم، همان تربیت انسان به تربیت الهی و نیل او به قلّه بلند معرفت و عبودیت است.^۶

با توجه به موارد فوق می توان گفت: تربیت یعنی پرورش و هدایت شخص در جهت رشد و کمال با کسب اخلاق، تهذیب و علم و ادب می باشد.

ب) مولفه های اساسی تربیت در کلام رهبری

از نظر مقام معظم رهبری تربیت زمانی می تواند به صورت درست و کارآمد صورت بگیرد که مربیان و والدین مولفه های تربیت را بشناسند و به آن پای بند باشند ایشان معتقدند که تربیت کودک از قبل از تولد آغاز می شود. ایشان از مولفه های تربیت در پیش و سپس پس از تولد موثر می داند که در پژوهش مولفه ها در دو زمان پیش و پس از تولد مورد بررسی قرار گرفته که بیان هریک به شرح زیر است:

۱) مولفه های اساسی تربیت قبل از تولد

۱-۱) انتخاب همسر

اولین مولفه ی اساسی برای تربیت نیکوی فرزند از منظر مقام معظم رهبری انتخاب همسر شایسته است؛ زیرا برخی تصور می کنند تربیت فرزند بعد از تولدش آغاز می شود، حال آنکه این امر به

^۱ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۸۲

^۲ ابن فارس، معجم مقائیس اللغة، ج ۲، ص ۳

زمان پیش از تولد برمیگردد. از این رو در آموزه های دینی برای پیش و بعد بارداری زن آداب و شرایط خاصی تعریف شده است که رعایت آن در شخصیت و آینده فرزند تاثیر دارد.

رهبر معظم انقلاب نیز به این مسئله توجه داشته اند و در این باره می فرمایند: «همین قدر که مرد احساس می کند که ازدواج باید بکند، برود سراغ یک زنی که دارای عفاف و نجابت هم باشد، زن هم همسری مردی را قبول کند که دارای عفاف و نجابت باشد، کافی است.»^۱

ایشان در ادامه می فرمایند: «دنبال زیبایی، شغل، اصل و نسب، اعتبار اجتماعی، پول، ابدأ در اسلام این چیزها مورد نظر نیست، بلکه ممنوع هم هست»

رهبر معظم انقلاب با این کلام خویش به آیه ۲۲۱ سوره مبارکه بقره اشاره دارد که انتخاب همسر به دلیل جاه و مقام نهی شده است لذا انتخاب همسر شایسته، هم برای زن و هم برای مرد احائز اهمیت است و از مولفه های اساسی تربیت به شمار می آید.

همانطور که در دین مبین اسلام نیز به انتخاب همسر شایسته تاکید شده و حتی سفارش شده که در هنگام ازدواج برای فرزندان شدن دعا کنیم، چنانچه قرآن کریم فرموده: «ما دعای او زکریا را پذیرفتیم و یا را به او بخشیده ایم و همسرش را برایش آماده بارداری کردیم»^۲

انتخاب همسر شایسته از مهم ترین زمینه های تربیت فرزند است زیرا طبق قانون وراثت همان طور که صفات ظاهری والدین و اجداد به فرزند منتقل می شود رذایل و فضایل اخلاقی آنان نیز به انتقال می یابد. امام صادق علیه السلام می فرماید: «همسر خود را از طایفه پاکدامن و خوش اخلاق انتخاب کنید به درستی که ژن در فرزند اثر می گذارد».

ایشان در روایت دیگر می فرماید: «إِنَّمَا الْمَرْأَةُ قِلَادَةٌ فَانْظُرْ مَا تَتَقَلَّدُ، وَلَيْسَ لِمَرْأَةٍ خَطَرٌ، لَا لِصَالِحَتَيْنِ وَلَا لِطَالِحَتَيْنِ؛ وَ أَمَّا صَالِحَتَيْنِ فَلَيْسَ خَطَرُهَا الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ هِيَ خَيْرٌ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَ أَمَّا طَالِحَتَيْنِ فَلَيْسَ خَطَرُهَا التُّرَابُ، التُّرَابُ خَيْرٌ مِنْهَا؛ هَمَانَا زَن طُوقَ اسْت؛ پَس بَنَگَر کَ چَ طُوقی بَ گَرَدَن می افکنی. برای زن ارزش و بهایی نمی توان تعیین کرد، نه برای خوب آنها و نه برای بدشان. زن خوب، ارزشش طلا و نقره نیست، بلکه از طلا و نقره هم بهتر و ارزشمندتر است و زن بد، ارزشش خاک نیست، بلکه خاک از او ارزشمندتر است..»

با توجه به این روایات امام صادق علیه السلام، انتخاب همسر از اهمیت فوق العاده برخوردار است و باید به انتخاب همسر توجه ویژه داشت و برای انتخاب، ملاک هایی عقلانی و درست داشت. اولین

امام مجتبی علیه السلام فرماید: «إِذَا أَضْرَتِ النَّوَافِلُ بِالْفَرَائِضِ فَأَرْفُضُوهَا؛ اهرگاه انجام دادن اعمال مستحبی به واجبات لطمه بزند و موجب خستگی و اتلاف وقت شده و در نتیجه باعث زدگی و فوت شدن واجبات (شود آنها را ترک کنید)»

والدین باید آموزه های زیبای اسلام، مبانی و مباحث اعتقادی را در ضمن قالب ها و روشهای دل انگیز و جذاب ارائه کنند و از اعمال افراط و تحمیل کردن مباحث دینی به فرزند به طور جدی پرهیز نمایند.

تعالیم دین مبین اسلام بر اساس اعتدال و میانه روی پایه گذاری شده است. به گونه ای که در همه اعمال انسان احکام به گونه ای وضع شده است که از هر گونه افراط و تفریط جلوگیری به عمل آمده است. در تمامی افعال و کردار انسان از جمله در عبادت، فراگیری علم و دانش، تحصیل، خوراک، نوع پوشش، دوستی و حتی دشمنی و در سایر شؤون زندگی به اعتدال و میانه روی توصیه شده است. خداوند متعال نیز در قرآن کریم به اعتدال و میانه روی توجه ویژه داشته اند خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید: «وَلِذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا؛^۱ و اینگونه شما را امتی میان رو قرار دادیم»

هم چنین در حیات پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) و ائمه هدی (علیهم السلام) در تمامی اعمال و رفتارشان می توان تعادل را مشاهده کرد. امام علی (علیه السلام) درباره پیامبر (صلی الله علیه وآله) می فرماید: «سِيرَتُهُ الْقَصْدُ؛ سیره آن حضرت تعادل و میانه روی بود.»

پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) می فرمایند: با مدارا و متانت حرکت کنید و با زیاده روی در عبادات، آنرا مبعوض نفس قرار ندهید. باید طوری رفتار کنید که نفس شما عبادات را دوست بدارد و جذب آن گردد نه آنکه نفس عبادت را منغور و دشمن خود بداند.^۲

بی اطلاعی برخی از والدین از مراحل رشد و تحول روانی فرزندان و هم چنین ناآگاهی آنان از روشهای برخورد ائمه اطهار (علیهم السلام) و نیز اتکا به دانسته ها غیرعلمی و غلط خویش موجب می شود چنان رفتاری با فرزندان داشته باشند تأکید بیش از حد والدین و خارج شدن از مرز اعتدال، عواقب ناگوار در پی خواهد داشت.^۳

۲-۵) تکریم شخصیت فرزندان

تکریم شخصیت کودک یکی از مهمترین مولفه های تربیت از منظر مقام معظم رهبری است. هر انسانی به شخصیت خود علاقه مند است و دوست دارد که دیگران قدر او را بدانند و به

^۱. نهج البلاغه حکمت ۳۹

^۲. بقره: آیه ۱۴۳

شخصیت او احترام بگذارند این مسئله کاملاً طبیعی است و در همه انسانها و افراد از جمله در کودکان وجود دارد و کودکی که مورد احترام و تجلیل در جایگاه شایسته خود قرار گیرد شخصیت متناسب در او شکل خواهد گرفت و برای حفظ شخصیت خود از کارهای زشت خودداری می کند و انجام کارهای درست و نیکو سعی در ایجاد احترام بیشتر برای خود دارد و مورد احترام به پدر و مادر قرار می گیرد. از شیوه های تکریم شخصیت کودک یادآوری کارهای خوب و در حضور جمع از او تعریف کردن است .

رهبر معظم انقلاب درباره این مولفه تربیتی می فرماید: «برای اینکه بتوان ایرانی آباد ساخت باید فرزندان صالح تربیت کرد. این وظیفه والدین است که فرزندان با اخلاق تربیت کنند که لازمه تربیتی چنین اولادی، احترام به آنهاست تا آنها نیز احترام را بیاموزند و بتوانند به دیگران احترام بگذارند . تربیت فرزندان صالح نه تنها باعث آبادانی ایران بلکه باعث آبادانی دنیا و در راس آن آبادانی زندگی والدین می گردد»

احترام و تکریم فرزندان از صول تربیتی است که در دین اسلام نیز مورد تاکید قرار گرفته است و پیامبر(صی الله علیه و آله سلم) می فرمایند: «أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آدَابَهُمْ يُغْفَرْ لَكُمْ» به فرزندان خود احترام بگذارید و آن را از آداب نیکو بیاموزد تا آمرزیده شوید.» از این روایت استنباط می شود که شخصیت کودکان دارای ارزش بالایی است و باید توسط والدین و مربیان تربیت مورد تکریم قرار گیرند و از مولفه های تربیتی به شمار می آیند.

نتیجه

تربیت و رشد و پرورش فرزندان ، عامل تعیین کننده سرنوشت و شخصیت آنان محسوب میشود که میتواند سعادت یا شقاوت دنیوی و اخروی فرد را به ارمغان آورد از این رو والدین برای سعادت فرزندان باید با اعمال تربیت صحیح که مورد تایید اندیشمندان اسلامی همچون مقام معظم رهبری است آشنا شوند که مقام معظم رهبری در کلام خود مولفه هایی برای تربیت بیان نموده اند. لذا در این پژوهش مولفه های اساسی تربیت در کلام رهبری بررسی شد و نتایجی به دست آمد که به شرح زیر است :

تربیت فرزندان از پیش از تولد شروع می شود و از منظر رهبری دارای مولفه هایی است. یکی از مولفه های تربیت بیش از تولد انتخاب همسر نیکو و شایسته است که این امر تاکید رهبری نیز قرار گرفته است همچنین باید زوجین در کسب لقمه حلال و دوری از درآمد حرام کوشا باشند تا بتوانند فرزندانی صالح تربیت کنند سومین مولفه تربیت پیش از تولد انتخاب نام مناسب برای فرزندان است چرا که نام فرزند بر شخصیت او اثرگذار است.

با توجه به آنکه تربیت فرزند پس از تولد اهمیت بیشتری می یابد از مولفه های تربیتی از نظر رهبری پس از تولد آموزش معارف الهی به فرزندان است و همچنین باید روحیه عبادت در فرزندان پرورش یابد و والدین بر فرزندان نظارت و مراقبت داشته باشند.

همچنین والدین باید در امر تربیت اعتدال را رعایت کنند و از افراط و تفریط بپرهیزند و فرزندان خود را مورد احترام قرار دهند و از تکریم فرزندان غافل نگردند.

منابع

*قران کریم

*نهج البلاغه

- (۱) ابن فارس، ابو الحسین، احمد بن فارس بن زکریا، معجم مقائیس اللغة، بیروت، دار الفکر، ۱۳۹۹ق
- (۲) ابن منظور، محمد بن مکرم ابو فضل جمال الدین ، لسان العرب، بیروت، دار صادر، سوم، ۱۴۱۴
- (۳) انصاری، عذرا، جلوه های رفتاری حضرت زهرا (سلام الله علیها)، انتشارات موسسه بوستان کتاب، یازدهم، ۱۳۸۲ .
- (۴) بابا زاده، علی اکبر ، سیری در سیره حضرت زهرا، قم، مرکز نشر هاجر، پنجم، ۱۳۸۹
- (۵) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، تصنیف غررالحکم ودررالحکم، محقق: درایتی، چاپ اول، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ش.
- (۶) خامنه‌ای، علی، نسیم سحر، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ سو نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۷
- (۷) _____، بیانات، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ سو نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۵
- (۸) حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: جامعه المدرسین، چاپ اول، ۱۴۲۴ه.ق
- (۹) دستجردی، حسین، فرهنگ نامه لغات و اصطلاحات دینی، قم، نشر وحید دستجردی، ۱۳۷۰،
- (۱۰) دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، قم، رسالت یعقوبی، اول، ۱۳۸۸
- (۱۱) دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران دانشگاه تهران، اول، ۱۳۷۷
- (۱۲) صدوق، محمد بن علی ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، قم، جامعه المدرسین قم، دوم، ۱۴۰۴
- (۱۳) _____، الخصال، قم، دار الحدیث، ۱۳۶۷
- (۱۴) _____، معانی الاخبار، قم، دار الحدیث، هفتم، ۱۳۸۱ش
- (۱۵) طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم، الشریف الرضی، ۱۳۷۰
- (۱۶) عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، امیر کب، ۱۳۶۳

- ۱۸) کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، الکافی، قم، اسوه، سوم، ۱۴۱۲
- ۱۹) مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، قم، دار الحديث، اول، ۱۴۲۳
- ۲۰) مقدم، محمد تقی، سرمایه سعادت و نجات، تهران، نشر مقدم، پنجم، ۱۳۶۹
- ۲۱) مهری نژاد، ابو القاسم، اصغری، پریسا، تربیت از دیدگاه معصومین (ع) و قرآن کریم، تهران، آوای نور، ۱۳۹۴

- ۲۲) نائینی، علی، شاخص ها، تهران، نشر ارشدان، سوم، ۱۳۹۱
- ۲۳) نامشخص، مقالاتی از اندیشه نامه‌ی انقلاب اسلامی، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، نهضت نرم افزاری، ۱۳۹۸

- ۲۴) نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، بیروت، مؤسسه آل بیت، اول، ۱۴۰۸
- ۲۵) هاشمی شاهرودی، محمود، فرهنگ فقه، تهران، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۲

مقالات

- ۲۶) پردل، هادی، اثر بخشی نظارت والدین بر میزان خطر پذیری نوجوانان، سومین همایش ملی سلامت روان و تندرستی، ۱۳۹۳
- ۲۷) مطهری، محمد رضا، اصول و مبانی آموزش مسائل دینی به کودکان و نوجوانان، نشریه معرفت، ۱۳۸۰، ش ۴۴
- ۲۸) مظاهری و همکاران، بررسی رابطه رفتارهای متفاوت ارتباطی - نظارتی والدین در وضعیت های مختلف تحصیلی و اجتماعی فرزندان، خانواده پژوهی ۱۳۹۰، ش ۲۵

سایت ها

- ۲۹) <http://sabkezendeg92.blogfa.com/category/20>
- ۳۰) <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>
- ۳۱) <https://www.magiran.com/article/3610759>